

ФОРМУВАННЯ ДВОРЯНСЬКОГО СТАНУ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Поруч з ліквідацією автономії України і перетворенням її у звичайну російську область у 18 столітті відбувався також і процес перетворення української старшини на “шляхетне російське дворянство”. Цьому сприяла сама старшина, яка протягом багатьох років вимагала надати їй права російського дворянського стану.¹ Одночасно царський уряд Росії переслідував ряд корисливих для себе цілей, а саме:

1. Взяття під свою опіку осіб старшинського стану козацького війська.
2. Наданням різних пільг і привілеїв створити із козацької старшини вірних слуг імперії.

У 1785 році Катерина II жалуваною грамотою поширила на Україну права російського дворянства. Це було логічним наслідком позбавлення українців автономних прав. Оскільки Лівобережна Україна ставала органічною частиною Російської імперії, то її становий поділ населення прирівняли до станового поділу населення Росії, з додатком козацтва, якому не відповідали стани Росії.²

Претендентам на дворянство треба було довести свої права. Для цього необхідно було доказати своє походження від справжніх дідичів, шляхти польських часів або від вихідців - дворян з інших країн, чи навести факти того, що ще в Польщі визнавали за ними шляхетську гідність, або виставити 12 свідків “благородного образу життя”. В останній стадії питання вирішував департамент герольдії Сенату.³

На Лівобережній Україні діяли особи, які ставили своїм завданням допомогти сучасникам утвердитися у своїх правах на дворянство. Відомо багато людей, які присвятили себе цій справі: А. Чепа, В. Полетика, М. Милорадович, В. Чарниш, Р. Маркович, Т. Калинський та інші. Цей рух мав велике значення для історії, адже особи, що розшукали докази прав на дворянство, вивчали літописи, хроніки, універсали і т. п. джерела.⁴

Ще до написання грамоти Катериною II на Україну надійшов проект про створення дворянського стану (1782 рік). Одразу ж після його проголошення почався розбір дворянських родів за губерніями (намісництвами). Для цього у 1784 році була створена відповідна комісія. Губернський предводитель дворянства вимагав від повітів подання списків претендентів на дворянство. При розгляді порушувалося два питання:

1. Про чини колишньої малоросійської служби (які з них дають право на отримання дворянського статусу).

2. Про осіб, які довели своє право на дворянство і перебувають на подушному окладі (перша подушна ревізія в Малоросії, проведена в 1782 році, виявила осіб, які не мали права володіти селянами). Зважаючи на останню обставину, Сенат видав наказ від 20 січня 1784 року про позбавлення окремих осіб жалуваних грамот на володіння поселенцями і про запис їх в число державних селян, купців, міщан.⁶

Розбір претендентів на дворянство за намісництвами тривав до 1790 року. Комісії вносили осіб до родословної книги дворянства на основі грамот від російських державців на дворянство або від королів Польщі на шляхетство. Мали право на дворянство і окремі чини колишньої малоросійської служби. Однак внаслідок різних непорозумінь Сенат видав наказ від 18 грудня 1791 року про нове (повторне) розібрання дворянства. Чернігівська комісія, закінчивши перегляд відповідних документів, подала список, в якому було зазначено 2616 осіб.⁷

Справу про перебування дворян на подушному окладі в Чернігівській губернії було відновлено у 1802 році. Подані документи перевіряла також і Герольдія. Внаслідок перевірки одним особам було надано підтвердження в дворянських правах, іншим - відмовлено. Дворяни Чернігівської губернії надсилали на ім'я імператора прохання про надання дворянських прав чиновникам та їх нащадкам (колишнім чиновникам малоросійської служби). Наказом російського уряду від 20 березня 1835 року вказувались ті чини, які давали право на спадкове чи дійсне дворянство. В цьому наказі говорилося також і про те, що особи, які до 1 січня 1839 року не зібрали матеріали на доказ своїх дворянських спадкових справ, будуть зараховані до козацького стану і їм забороняється називатися дворянами. Але в майбутньому їм не заборонялося доводити право на отримання статусу дворянина.⁸

У той час в губерніях проводилась активна робота по створенню губернських родовідних книг. Перша така книга дворянства Чернігівської губернії була створена у 1790 році. Подальші її варіанти зазнали змін внаслідок територіальних змін Чернігівської губернії в 1792, 1795, 1802 роках. Родовідна книга час від часу коригувалась і дворянськими губернськими зібраннями, які вносили до неї певні зміни у зв'язку з розширенням кола осіб, які підтверджували свої дворянські права.³

На превеликий жаль, існувала і зворотна сторона медалі. Знайшлися особи (в основному це були євреї), які за певну платню допомагали претендентові на дворянство зібрати потрібні (липові) документи або виставити 12 свідків (також липових). Внаслідок різноманітних перевірок деякі з цих справ були розвінчані, деякі залишилися поза увагою комісій.¹⁰

При перегляді родовідних книг впадає у вічі той факт, що малоросійське дворянство у більшій своїй частині є прямим спадкоємцем малоросійської старшини часів Гетьманщини (1648-1782 рр.), причому старшина, яка складала правлячий клас в краї, вийшла головним чином з народних мас в найширшому розумінні цього слова. Лише невелика кількість родів малоросійських дворян належала до нащадків шляхти, яка проживала на Чернігівщині ще до Б. Хмельницького.¹¹ Наведемо приклади на підтвердження цих слів:

1. До дворян з малоросійським (старшинським) корінням відносяться:

Рід Дубовиків (нащадки Овдія Дубовика, знатного військового товариша, 1666 р.).

Рід Іваненків (нащадки Івана Іваненка, гетьмана Дубоссарського, друга пол. 17 ст.).

Рід Компанців (нащадки Івана Компанця, полкового осавула, 17 ст.).

Рід Паволоцьких (нащадки Гаврила Паволоцького, товариша Чернігівського полку, 1670 р.).

Рід Тризн (нащадки Фоми Тризни, лубенського полкового писаря, 1672 р.).¹²

2. До дворян шляхетського походження належали:¹³

Годзави, Домбровські, Зеновичі, Ілговські, Корчаки, Любичі, Пржерови, Сушинські, Халецькі.

За способом отримання дворянських прав особи, які їх мали, поділялися на певні групи. Зробимо їх короткий огляд за працею графа Григорія Олександровича Милорадовича “Родословная книга Черниговского дворянства”, яка була видана у 2-х томах в Санкт-Петербурзі 1901 року. Автор книги віддав 35 років свого життя служінню дворянському стану Чернігівської губернії, з 21.07.1890 по 10.05.1896 перебував на посаді Чернігівського губернського предводителя дворянства. Слід також зазначити, що у книзі зафіксовані дворянські роди Чернігівської губернії різних часів. Кожний рід розписаний за особами, з коротким викладом послужного списку провідних представників того чи іншого роду. Отже, в книзі згадуються:

1. Пожалуване дворянство і дворянство до 100 років:¹⁴

Рід Абрамовичів (відносилися до дворян Мінської губернії, через володіння селом Зубахи Городницького повіту зараховані до дворян Чернігівської губернії, 11 осіб).

Рід Бороздних (11 осіб, нащадки Петра Бороздни, бунчукового товариша).

Рід Часників (51 особа, сотник Петро Часник за службу отримав одне із сіл Борзнянського повіту).

2. Військове дворянство, здобуте чином військової служби:¹⁵

Рід Алексеєвих (2 особи, Никифір Алексеєв був штабс-капітаном).

Рід Зубрицьких (41 особа, Захарій Зубрицький - штабс-капітаном).

Рід Якименків (6 осіб, Андрій Михайлович був поручиком у 1818 році).

3. Дворянство бюрократичне (за чин цивільної служби або за отримання ордена):¹⁶

Рід Андрієвських (Федір Андрієвський служив писарем у верхній розправі Чернігівського намісництва).

Рід Аршукових (Іван - колезький секретар).

Рід Будлянських (Михайло Васильович був таємним радником).

4. Іноземні дворянські роди:

Рід Афендиків (5 осіб, з Молдавії).

Рід Бялоновичів (19 осіб, з Польщі).

Рід Милорадовичів (походив з Герцеговини).

5. Титуловані дворянські роди:

Рід Баратових (14 осіб, князі).

Рід Голіциних (29 осіб, князі).

Рід Гудовичів (36 осіб, графи).

Рід Розумовських (18 осіб, графи, князі).

6. Давні, благородні дворянські роди:¹⁷

Абалешеві, Гамалії, Дроздовські, Лашкевичі, Романовичі.

Ось так відбувалось зародження і формування дворянського стану Чернігівської губернії в кінці 18 - на початку 19 ст., стану, представники якого внесли великий вклад у розвиток народного господарства і культури нашого краю, прославляли своїми справами і добрими вчинками древню сіверську землю, встановлювали добросусідські відносини з дворянами інших країн.

Джерела та література:

- 1 Полонська-Василенко Н. Історія України. - Київ, 1992. - С. 268.
- 2 Там само. - С. 268.
- 3 Там само. - С. 268.
- 4 Там само. - С. 269.
- 5 Маркович А. М. Историческая и статистическая записка о дворянском сословии и дворянских имуществях Черниговской губернии. - Чернигов, 1984. - С. 12.
- 6 Там само. - С. 13.
- 7 Там само. - С. 17-18.
- 8 Там само. - С. 19.
- 9 Там само. - С. 20.
- 10 Киевская старина. - Киев, 1885, т. 11. - С. 718.
- 11 Лукомский Д., Модзалевский Д. Малороссийский гербовник. - СПб. 1914. - С. 16.
- 12 Там само. - С. 49-186.
- 13 Там само. - С. 21-39.
- 14 Милорадович Г. Родословная книга Черниговского дворянства. - СПб., 1901. - Т. 1.
- 15 Там само. - Т. 1.
- 16 Там само. - Т. 11.
- 17 Там само. - Т. 11.

